Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2008) I/2, 15-32

24 OCAK KARARLARI, NEO-LİBERAL POLİTİKALAR VE TÜRKİYE TARIMI*

Şinasi ÖZTÜRK** – Fethi NAS*** – Ergün İÇÖZ****

Anahtar kelimeler:
24 Ocak Kararları, Neo-Liberalizm, Tarım Politikaları.

Key words:
Decisions of 24th January, Neo-Liberalism, Agricultural Policies.

Özet

Bu çalışma son 30 yıldır tüm dünyayı etkileyen neo-liberal ekonomi politikalarının Türkiye'de 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte bu kararların Türkiye tarımını nasıl etkilediğini tartışmayı hedeflemektedir. Neo-liberal ekonomi politikaları ve söylemlerinin kısaca özetlenmesinden sonra, bu politikaların 1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanması sonucunda tarımsal gelişme, tarımsal üretim, ihracat-ithalat, işsizlik, özelleştirme ve tarım destek politikaları gibi konularda ortaya çıkan durumlar ele alınıp tartışılmıştır.

Abstract

24th January Decisions, Neo-Liberal Policies and Agriculture of Turkiye

This study aims to discuss how the Neo-liberal economy policies, which has been affecting whole the world for about last 30 years, affected the agriculture of Turkiye after the Decisions of 24th January 1980. After a short brief of the Neo-liberal economy policies and discourses, the effects of such policies on the agricultural development, production, exportation-importation, unemployment, privatization and agricultural subventions in Turkiye are discussed. In the discussion, in account of agriculture, changing from being a self-sufficient country to a dependent one, migration from rural area to cities, poverty, unemployment in context of Neo-liberal policies and the Decisions of 24th January are handled.

1. 24 OCAK KARARLARI

24 Ocak Kararları, Türkiye'nin küresel pazara eklemlenmesini simgeleyen önemli bir dönüşüm noktasıdır. Genel olarak 24 Ocak Kararları konusunda iki farklı görüşten bahsetmek mümkündür. Birincisi, Türkiye'nin kapılarını dünyaya açan ve çağı yakalamak adına bir fırsat ve bir devrim olarak nitelendiren görüş.

* Bu çalışma TUBİTAK tarafından desteklenen 106K322 nolu "1980 Sonrası Değişen Tarım Politikalarının Sosyolojik Etkileri: Muğla Köyleri Örneği" adlı proje çerçevesinde yazılmıştır.

** Yrd. Doç Dr. Muğla Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü e-posta: osinasi@mu.edu.tr

*** Uzman, Muğla Üniversitesi, e-posta: fethinas@yahoo.com

**** Y.Lisans Öğrencisi Muğla Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: benergunicoz@hotmail.com

İkincisi ise Türkiye'yi tek taraflı ve tam olarak yabancı sermayeye açan, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında ulusal hedeflerden uzaklaşılmasına neden olan uyum programlarını içeren politikalar olarak tanımlayan görüş. Bu yazıda daha çok ikinci görüş temel alınarak 24 Ocak Kararları'nın tarım sektörü üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

1970'li yıllarda başlayıp 1980'li yıllarda hız kazanan ve teknolojik gelişmeler yardımıyla siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda dünyayı tek bir merkeze ve pazara dönüştüren küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesine ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik olarak belirlenmesine yol açmıştır (Yeldan, 2001:13). Özellikle bu on yıllık süreç içerisinde yaşanan ekonomik krizler, tüm ülkelerin ekonomik sorunlar yaşamasına yol açmış ve yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Uluslararası ticari ilişkilerde ülkelerin birbirleri ile olan ekonomik ilişkilerinde gelişmiş ülkelerin politik ve ekonomik çıkarları ön planda tutulmuş; yine bu ilişkiler uluslararası kuruluşlarca konulan kurallar çerçevesinde belirlenmeye başlanmış ve ekonomik hareketlilikler söz konusu kuruluşların öngörüleri doğrultusunda gerçekleştirilmek istenmiştir.

24 Ocak Kararları öncesinde Türkiye dünya ticaretine eklemlenmek adına 1947 yılında üye olduğu IMF ile olan ilişkilerini daha da arttırmak ve dünya üzerinde hızla yaygınlaşan serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamak amacıyla bir takım yeni uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır fakat bu uygulamalar Türkiye'nin kendi inisiyatifi yerine IMF ve OECD'nin dayatmaları ve baskıları sonucunda gerçekleşmişti. Bu amaçla 12 Aralık 1978 tarihinde ilan edilen 4. Kalkınma Planında piyasa ekonomisine geçişin hedefleri belirlenmiştir. 1979-1983 yılları arasında uygulanması hedeflenen bu plana göre, Türk ekonomisi dış dünya ile bütünleşecek ve sanayileşme gerçekleşecektir. Plana göre ekonomik kaynakların büyük bir bölümü sanayi, hizmetler ve kamu alt yatırımlarına aktarılacaktır (Bakırcı, 2007: 146). Dolayısıyla ekonomi, tarımın yerine sanayi ağırlıklı bir temel üzerine kurulacak ve bu sayede dış dünyaya açılım sağlanacaktır. Bu düşünceyi sağlamak üzere bu süreç içerisinde alınan en önemli kararlar, 24 Ocak Kararları olarak ekonomik, siyasal ve toplumsal tarihte yerini almıştır.

Bu noktadan hareketle tarım üzerindeki etkilerine geçmeden önce 24 Ocak Kararlarını oluşturan düşünsel temelleri ve onu hazırlayan koşulları kısaca tartışmak, konunun çerçevesini çizmek açısından yararlı olacaktır.

2. 24 OCAK KARARLARI'NIN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

"24 Ocak Kararları" olarak bilinen ve IMF tarafından dayatılan "ekonomik istikrar programı" şeklindeki uygulamalar, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in, Başbakanlık Müsteşarlığına getirdiği Turgut Özal'a 1979 yılında yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlama görevi vermesi ile başlar. IMF'nin istekleri

doğrultusunda hazırlanan program sonucunda Türkiye'nin "dışa açılmasını" sağlayan kararlar alınmış, Türk Lirasının değer kaybını hızlandıran günlük kur ayarlamalarıyla devalüasyon sürekli hale getirilmiş, milli kambiyo rejiminden vazgeçilmiş, "ithalat liberalizasyonu" adıyla dışalım serbest hale getirilmiş, ithalat kotaları kaldırılmış ve kamu yatırımları kısıtlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1994: 138). KİT'lerin özelleştirileceği, temel ürünlerde destek fiyatlarının kaldırılacağı, ücret artışlarının düşük tutulacağı, tarım ürünlerindeki taban fiyatlarının sınırlanacağı açıklanmıştır. Bu uygulamalar, 1970'lerin sonlarına doğru ABD (Reagonomics) ve İngiltere'nin (Thatcherism) öncülüğünde başlatılan "yeni dünya düzenine", diğer bir ifadeyle sermayenin küreselleşmesine uyum programlarıdır (Kazgan, 2005: 196).

1980 yılına kadar Türkiye'de dört istikrar programı uygulanmıştır. Bunlar birer yıllık olmak üzere, ilki 1958, ikincisi de 1970 yılında, üçüncüsü ise iki yıllık olmak üzere 1978-1979 yılları arasında ve dördüncüsü 1980 yılındaki üç yıllık istikrar programlarıdır. Bu istikrar programlarının tümü IMF'nin stand-by anlaşmaları ile desteklenmiştir (Ekzen,1984: 265). Konjonktürel ve yapısal sorunlardan kaynaklanan ekonomik krizlere çözüm bulmak amacıyla uygulanmak istenen istikrar programlarında, ekonomide serbestleşme ve dünya ticaretinde hâkim olmaya başlanan liberalizme geçiş hedeflenmiştir. Bu konuda 24 Ocak Kararları yapısal dönüşüm anlamında hem kısa hem de uzun vadeli radikal değişiklikler içermektedir.

Programın kısa vadeli hedefleri; ödeme güçlüklerini çözmek, enflasyonu düşürmek, atıl kapasiteleri harekete geçirerek ekonomik büyümeyi hızlandırmak olarak belirlenmiştir. Uzun vadeli hedefler ise, kamu kesimini daraltmak, özelleştirme ve piyasalara devletin müdahalesini kaldırmak olarak saptanmıştır. Buna göre mal ve hizmet ile üretim faktörleri piyasalarında fiyatların, piyasa koşullarına göre arz ve talep tarafından serbestçe belirleneceği düşüncesi temel alınmıştır (Karluk, 1996: 401).

24 Ocak Kararları ilke olarak 'fiyat mekanizmasını' temel aldığından ve serbest piyasa ekonomisini savunduğundan, neo-liberal bir anlayışı yansıtmaktadır. "Ekonomik kalkınmayı başlatmak" amacıyla alınan bu kararların özelliği, ülkede sanayinin gelişmesini sağlamak ve dış ticarete yönelmektir. Oysa nüfusun büyük bir bölümünün kırsal alanda yaşadığı Türkiye'de tarımsal kalkınma, bu programlarda göz ardı edilmiştir. Çünkü ekonomik kalkınmayı başlatmak için gerekli altyapının hazırlanarak, ülkedeki bölgesel piyasaların ulusal piyasalara açılması gereklidir. Bu temel altyapıların öncelikle yapılabilmesi için gerekli finansmanın sağlanacağı sektör, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörüdür (Karluk, 2002: 189). Bu konunun, ekonomik kalkınma hedeflenirken göz önünde bulundurulmaması, iç ve dış faktörlerin de etkili olmasıyla ülke ekonomisinde ve özellikle tarım sektöründe "beklenmeyen" bir takım sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu konu ile ilgili tartışma ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

3. 24 OCAK KARARLARINI HAZIRLAYAN KOŞULLAR

24 Ocak Kararlarının açıklanması ve uygulanmak istemesi ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Bu kararlar Türk ekonomisinde stratejik bir dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm, 1980'lere kadar uygulanan ithal ikameci modelin bırakılıp yerine, dışa açılmayı ve ihracata dayalı bir stratejiyi savunan bir düşüncenin hayata geçirilmek istenmesi ile gündeme gelmiştir. Bu stratejik dönüşüm, bir birikim sürecinin oluşması ile ilgili olarak da düşünülebilir (Öztürk, 2003: 84). Herhangi bir birikim süreci kendi içyapısından veya dünya sisteminden kaynaklanan bir bunalım ile son bulmakta ve bunalımın niteliğine bağlı olarak yeni bir birikim sürecinin oluşması için bir takım koşulları oluşturmaktadır (Gülalp, 1987: 58). Söz konusu süreç, dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik krizler ve 1973'te başlayan petrol krizi sonucunda azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu durumdan olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin bu dönemde kullandığı petrolün tamamına yakınını ithal ederek karşılaması nedeni ile bir yandan petrol fiyatlarının yüksekliği ödemeler dengesini bozarken bir yandan da üretim ve yatırım gibi ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesine yol açmıştır. Bu koşullar altında borçlanma ihtiyacı artmış, borç geri ödemeleri aksamış ve bu yüzden yeni kredi kaynaklarının bulunması için çabalar sarf edilmeye başlanmıştır. Önceki yıllarda ertelenen dış borçların 1980'li yıllardan itibaren vadesi gelmeye başlamış, borçların anapara ödemeleri ve faizleri 1979'da ihracattan elde edilen geliri aşmıştır. Bu arada IMF'nin öngördüğü programlara uymadan dış borç ertelemenin ve uluslar arası piyasalardan ticari kredi almanın da imkânı olmadığı için bu koşullar altında ülkenin uluslararası alanda güvenilirliği çok zayıflamıştır. Dolayısıyla uluslar arası kredi kurumları (IMF, DB ve OECD) Türkiye'nin dışa açılmasını hem telkin etmiş hem de Türkiye'ye bu konuda baskı yapmıştır (Eser, 1994: 69).

1970'li yıllarda itibaren uygulanmaya başlanan ekonomik istikrar paketleri, izleyen dönemlerde IMF ve DB'nın önerileri ve dayatması doğrultusunda ithal ikame modelinin terk edilmesi, serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve dışa açılma programlarının uygulanmasına yol açmıştır (Gülalp, 1987: 56). Buna yönelik olarak IMF ile "Stand-By" anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde belirlenen bazı önlemler kısaca şu şekilde sıralanabilir (Ulugay, 1984: 21):

- Türk Lirasının devalüe edilmesi;
- İhracata dayalı sanayileşmeyi özendirirken, ihracata sürekli destek verilmesi;
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması;
- Faizlerin devlet tarafından değil, piyasa koşulları tarafından belirlenmesi;
- Fiyat denetimlerinin kaldırılması ve fiyatların arz-talep ilişkisine göre belirlenmesinin sağlanması;

- Yabancı sermayenin özendirilmesi için yeni önlemlerin alınması, devletin elindeki bazı üretim alanlarının yerli ve yabancı özel sermayeye bırakılması.

Bu kararların uygulanması ile yüksek enflasyonun düşürülmesi ve kontrol altına alınması, dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş amaçlanmıştır. Diğer bir deyişle, bu kararlar ile devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, özel ve yabancı sermayeye dayalı ekonomik bir modelin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu öngörü ise Adam Smith'e mal edilen ve serbest piyasa ideolojisinin arkasında, devlet aygıtı dışında gizli bir elin ekonomiyi verimli sonuçlar almaya yönelteceği düşüncesini temel almaktadır. Oysa değişen yer ve koşullar altında bu düşüncenin, gerek ulusal ve gerekse uluslararası boyutta uygulanmasının oldukça sınırlı olduğu ve azgelişmiş ülkelerin zarar etmesine yol açtığı görülmüştür. Özellikle azgelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomileri söz konusu olduğunda, bilgi altyapısının yetersizliği ve piyasaların gelişimini tamamlayamamasından "gizli elin" olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmüştür (Stiglitz, 2006: 95). Türkiye ekonomisinde de 24 Ocak Kararları, 1977'de başlayan krize karşı istikrar vaat etmesine rağmen, Türkiye'nin gündemine yerleştirdiği neo-liberal yöneliş yüzünden 1994, 1999 ve 2001'de üst üste Cumhuriyet tarihinin en büyük krizlerinin yaşanmasına yol açtığı uzmanlar tarafından paylaşılan ortak düşüncedir.

Türkiye bu yıllarda içinde bulunduğu ekonomik dar boğazdan kurtulmak amacıyla IMF'den kredi talebinde bulunmuş ve IMF'ye, IMF'nin uygulanmasını istediği ekonomik politikaları hayata geçireceğine dair "Niyet Mektubu"nu vermiştir. Bu niyet mektubunda belirtilen konuların bazıları da şunlardır (Kazgan, 1985: 386):

- Türk ekonomisinin daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönmesi sağlanacaktır;
- Enflasyonu durdurmak için sıkı para politikası uygulanacak, bu amaçla kredi sınırları konacaktır;
- Akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları, KİT fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacaktır;
- Faiz oranları arttırılacak ve fon piyasasında rekabet koşulları gerçekleştirilecektir;
- Döviz kuru, Türkiye'nin rekabet gücünü sağlayacak biçimde değişken olacak, dış yardım sağlanmasını izleyerek de liberasyona geçilecektir;
- Hükümet, alınacak ekonomik önlemler konusunda IMF'ye sürekli olarak danışacaktır.

Yukarda kısaca özetlenmeye çalışılan koşullardan tarım sektörü de olumsuz olarak etkilenmiş ve son 25 yılda tarım sektörü kendi kaderine ve piyasa koşullarına bırakılmıştır.

4. 24 OCAK KARARLARININ TARIM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Genel olarak 24 Ocak Kararları'nın Türkiye'de ekonomi ve buna bağlı olarak toplumsal yaşam üzerinde çok yönlü etkileri olduğu tartışılmaz bir gerçektir fakat bu kararların alınmasından sonra gerçekleştirilen uygulamaların en çok tarım sektörünü olumsuz yönde etkilediği açıktır.

Daha önce değinilen niyet mektubunun bazı maddelerinden de anlaşılacağı üzere, 1980 yılından başlayarak, ülkede serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bu doğrultuda alınan önlemler ekonomik yaşamın yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle enflasyonun düşürülmesi için bir takım önlemler öngörülmüş ve bu önlemlerden de en fazla etkilenen tarım sektörü olmuştur. Özellikle *"Akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları ve KİT fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacaktır"* şeklinde düzenlenen madde, bundan sonra tarım ile ilgili olarak izlenecek olan politikaların kodlarını içermektedir ve bu kararlardan en fazla tarım sektörünün etkileneceğinin işaretlerini vermektedir. Çünkü tarımsal girdilere sağlanan sübvansiyonların, tarım ürünleri fiyatlarının yüksek olmasına ve düşük faizli tarımsal kredilerin de yüksek bir enflasyonun yaşanmasına yol açtığı düşünülmüştür. Kararlar doğrultusunda ihracatın arttırılması hedeflendiğinden iç tüketimde kısıtlamalara gidilmiş, tarım ürünlerinin dış alıcılar tarafından satın alınmasını kolaylaştırmak amacıyla ürün fiyatları düşük tutulmuştur. Bunun sonucunda tarımsal gelirler, maaş ve ücretler ile tarımsal ürünlerin taban fiyatları düşük tutulmuştur (Bakırcı, 2007:166).

Bununla birlikte, Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşlarla imzaladığı anlaşmalar gereği içte ve dışta ekonomik yaşamı belirleyen kurallar ve uygulamalar da olmuştur. Örneğin 1986 yılında başlayan Uruguay Raund müzakerelerinde tarım en önemli tartışma konusu haline gelmiştir. Alınan kararlardan en önemlilerinden bir tanesi, dünya piyasa koşullarına, bir diğer ifadeyle serbest piyasa ekonomisine göre tarımsal politikaların belirlenmesi üzerinedir. Yani ülkeler tarıma sağladıkları sübvansiyonları azaltacak ve gümrük vergilerini düşürülecektir (Şahinöz, 2008). Daha sonraki yıllarda kurulan Dünya Ticaret Örgütü bu süreçte alınan kararları sürdürmüş, merkez ve çevre ülkeler arasında eşitsiz ticaretin daha çok yerleşmesine yol açmıştır.

Bu noktadan hareketle 24 Ocak Kararlarını, tarımsal destekleme, özelleştirme, enflasyon ve işsizlik gibi konular çerçevesinde ve genel olarak tarım politikaları üzerindeki etkilerini tartışmak konuyu daha anlaşılır kılmak açısından yararlı olacaktır.

a. Tarım Destek Politikaları ve Ürün Destekleri

Bu dönemden sonra destekleme fiyatları ile ilgili olarak en önemli gelişme, çiftçilerin üretimleri ile ilgili karar almaları, kaynakların üretim kolları arasında daha

iyi dağılımı ve tarımsal üretim planlaması açısından üretim fiyatlarının ekim döneminden önce ilan edilmesidir. Buna göre ekimden önce ilan edilen fiyatlar ürünlerin kesin fiyatıdır. Oysa bu dönemde, Türkiye ekonomisinde yüksek enflasyonun varlığı göz önünde tutulursa, tarım ürünlerinin ekiminden önce belirlenen fiyatların sürekli olarak yüksek enflasyonun altında kaldığı yaygın bir görüştür. Bu da üretim süreci içerisinde üretici konumundaki çiftçinin zarar etmesine, izleyen yıllarda tarımsal üretimin ülke ekonomisindeki yerinin sürekli gerilemesine yol açmıştır.

Ayrıca, Türkiye'de tarımsal ürünler için belirlenen destekleme alım fiyatları, daha çok iktidarların siyasi tercihlerine göre dönemsel olarak belirlenmiştir. Değişik yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve alınan kararlara bağlı olarak destekleme fiyatları sürekli değiştirilmiştir. Dolayısıyla 1950'li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik sorunlara bağlı olarak, piyasada oluşan fiyat belirleme politikaları sürekli tarımın aleyhine bir gelişme göstermiştir (Aysu, 2007: 38). Ülkede yaşanan siyasi bunalımlar da, fiyatların belirlenmesinde ekonomik ölçütlerden daha çok, siyasi etmenlerin ön planda tutulmasına yol açmıştır. Özelikle 1980 yılından itibaren tarımsal üretime verilen destek politikaları, siyasi iktidarların kendi iktidarlarını sürdürme amaçlarına uygun olarak yapıldığından, tarım sektöründeki yapısal sorunlar daha da derinleşmiştir (Ortaç, 2006: 82). Genel ya da yerel seçim tarihlerinden bir önceki yılda kırsal bölgelerden oy almak adına tarımsal üretime verilen destekler arttırılmış ve bu durum fiyat konusunda sürekli belirsizliklerin ve dengesizliklerin yaşanmasına yol açmıştır.

Diğer yandan da desteklenen ürün sayısında azalma 1980'lerden sonra tarım kesiminde ayrı bir soruna yol açmıştır. Örneğin, 1980'de desteklenen ürün sayısı 24 iken bu sayı 1985'de 18, 1990'da 10'a düşürülmüştür (buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, yulaf, tütün, şeker pancarı, haşhaş ve nohut). Daha sonraki uygulamalar nedeniyle bu sayı 1991 yılında 24'e, 1992 yılında ise 26'ya yükselmiştir. 5 Nisan Kararları ile birlikte bu sayı 3'e düşürülmüş ve 2000'li yıllara kadar da desteklenen ürün sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. 5 Nisan Kararlarından sonra desteklenen ürün sayısı 3 ile sınırlandırılmıştır. Bunlar hububat, şekerpancarı ve tütündür. Bununla birlikte, 1994'ten sonra birlikler tarafından destekleme alımları kaldırılmış, sadece KİT'ler (TMO, TEKEL, TŞFAŞ) destekleme alımlarını yapmıştır. (Yener vd., 1994). 2000 yılında ise doğrudan desteklenen ürün sayısı buğday ve şeker olarak ikiye indirilmiş ve 2002 yılında ise destekleme tümüyle kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşma gereği tarımda dünya fiyatlarının geçerli olması ve doğrudan gelir desteği ile bazı ürünlerde prim uygulamalarının devam ettirilmesi istenmiştir. Yine aynı dönemlerde destekleme alımlarının azalması ciddi bir sorun olarak çiftçiyi zor durumda bırakmıştır. Örneğin destekleme alım miktarının toplam üretim miktarına oranı 1980-90 yılları arasında buğdayda yüzde 10'dan yüzde 3'e, tütünde ise yüzde 71,5'ten yüzde 39,3'e düşmüştür. Çay yaprağı 1986, fındık ve pamuk ise 1988

yılından itibaren destekleme alım kapsamından çıkarılmıştır. 1980 yılında fındıkta yüzde 40,4, pamukta yüzde 73 olan alım miktarı 1987'de fındıkta yüzde 7,5'e pamukta ise yüzde 22,5'e düşürülmüştür (Oral, 2004). 2007 itibari ile de bu ürünlerde destekleme alımları durdurulmuş, üretici tefeci ile baş başa bırakılmıştır.

1980'lerden itibaren uygulanmaya başlanan tarım ürünlerinin fiyatlarının baskı altında tutulması hem tarımsal girdi fiyatlarının artmasına hem de tarımsal ürünlerin fiyatlarının artmasına yol açmıştır. Bu durum üreticinin kârını azaltırken tüketici fiyatlarının artmasına yol açmıştır. Üretici ve tüketici fiyatları arasında ortaya çıkan fark aracı ve tefecinin artı ürüne daha fazla oranda el koyması şeklinde ortaya çıkmıştır.

b. Enflasyon, GSMH ve İşsizlik

Enflasyon, milli gelirin adaletsiz dağılımı ve işsizlik gibi konular tüm ücretli çalışan kesimlerle birlikte küçük meta üreticisini ve özellikle aile tarımı yapan kesimleri olumsuz etkilemiştir. 1970'lerde başlayan ekonomik bunalım ve bu konuda alınmak istenen önlemler 1980 sonrası dönemde etkin bir şekilde günümüze kadar yukarıda bahsedilen grupları etkisi altına almıştır. 1970 yılında yapılan devalüasyondan itibaren enflasyon sürekli artış göstermiştir. Özellikle 1970 ile 1980 yılları arasında sürekli bir artış gösteren enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmıştır. 24 Ocak Kararlarından sonra alınan tedbirlerle enflasyon kısa bir süre için belirli bir düzeye çekilebilmiştir fakat ilerleyen yıllarda tekrar yükselmeye başlamış ve gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaya devam etmiştir. Yüksek enflasyon sonucunda, hane halkı satın alma gücü olumsuz yönde etkilenmiş ve 1980 ile 1988 yılları arasında zorunlu tüketim malları fiyatlarının 12 ile 55 kat arasında artmasıyla ücretler, enflasyon karşısında sürekli gerilemiştir (Berksoy, 1989: 24).

Tarım ürün fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarının gerisinde kalması sonucunda da tarım kesiminin gelirlerinde de gerilemeler başlamıştır. Özellikle tarımsal ürünlere verilen desteklerin azaltılmasından sonra üreticiler, ekonomik sorunlar yaşamaya ve kredi borçları ödemelerinde sıkıntılar yaşamaya başlamıştır (Özmucur, 1988: 163).

1980'den itibaren faiz hadlerinin serbest bırakılması ve kamu kesimi açıkları için iç borçlanmalara gidilmesi, faiz hadlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda kâr, faiz ve rant gelirleri olanların gelirleri artmış, memur, işçi ve çiftçilerin gelirleri ise azalmıştır (Yumuşak ve Bilen, 2000). Sonuç olarak izlenmeye başlanan ekonomik politikalar, gelir dağılımının bozulmasına ve dengesizliğin günümüze kadar artarak gelmesine neden olmuştur.

Tarım kesiminde ortaya çıkan bu duruma karşın, aynı dönemlerde ticari ve mali sektörde önemli ilerlemeler görülmüştür. Tablo 1'de 1980'den 2005'e kadar olan

dönemde tarım, sanayi ve hizmet sektörleri karşılaştırılmaktadır. 1980 yılında tarımın GSMH'daki yeri 24,2'den, 2005 yılında 11,9'a düşmüştür. Buna karşın hizmet sektörünün GSMH'daki yeri yüzde 55,3'den yüzde 69'a çıkmıştır. Tabloda da görüleceği üzere GSMH'daki paylar sürekli değişmiştir. Payı sürekli olarak artan hizmetler sektörü olmuştur. Buna karşılık sanayi sektörünün payı pek fazla değişiklik göstermemiş fakat tarım sektörünün payı daha da düşmüştür. Tarım sektörünün GSMH'da oranının giderek azalması, daha önce de belirtildiği gibi tarım politikalarının temel bir sonucudur.

Tablo 1. GSMH'nın Ana Sektörler İtibariyle Dağılımı (1980-2005) - % - olarak

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	24.2	20.5	55.3
1985	19.4	23.6	57.0
1990	16.3	25.8	57.9
1995	14.4	27.6	58.0
2000	15.4	20.0	64.6
2001	12.8	21.1	66.1
2002	13.0	19.7	67.3
2003	13.4	18.5	68.2
2004	12.9	18.9	68.2
2005	11.9	19.2	69.0

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, Çeşitli Sayılar. (80-95). DPT (2000-2005)

Tablo 1'den de ayrıca, tarım kesiminin gelirlerinin azaldığı, kâr, faiz ve rant geliri elde eden kesimin oransal payının hep arttığı görülebilir. Yıllar içindeki bu değişim ve tarım kesiminde ortaya çıkan gelir düşüşler, tarımla geçimini sağlayanların önemli bir kısmının yoksulluk sınırı altında kalmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak, geliri azalan çiftçi köyden kente göç etmek durumunda kalmış ve yoksulluğu kente taşımıştır. Aynı dönem içinde işsizlik oranı ve sosyal sorunlar da artmıştır.

Diğer yandan, yapılan devlet sübvansiyonlarının daha çok girdi kullananlara, kredi sübvansiyonlarının kredi alma gücünde olan kitlelere gittiği, büyük üreticilerin yararlandığı ve aynı zamanda tüketici olan küçük üreticilerin bu destekten aynı oranda yarar sağlayamadığı bilinmektedir (Eraktan, 2001, 97). Ayrıca Türkiye, tarımsal ürün fiyatlarında ancak, IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları çerçevesinde öngörülen enflasyon hedefi oranında artış yapabildiğinden, üreticinin reel geliri azalmakta, kırsal kalkınma gerçekleşememektedir (Yıldırım, 2008).

Ülkedeki nüfus artışı ile birlikte yüksek enflasyondan kaynaklanan yatırımlardaki daralma istihdam alanlarının azalmasına yol açmıştır. Ekonomide kâr, faiz ve

rant gelirlerinin artması sonucunda ise iş sağlama kapasiteleri düşük kalmış ve işsizlik artmıştır (Kazgan, 1990:17). Sanayi sektörünün istihdam olanakları arttırılamadığı için, sağlıklı bir kentleşme gerçekleşememiş ve kırsal kesimlerden kentlere göç edenler işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır.

Gerekli yatırımlar ve düzenlemeler yapılmadan tarım sektöründe çalışanların sayısının uygulanan politikalar sonucu azaltılmaya çalışılması gerek kırsal gerekse kentsel alanlarda istihdam ve buna bağlı olarak da yoksulluk sorununu ortaya çıkarmıştır. Tablo 2'de 2000-2006 yılları arasındaki tarım sektörünün ülke istihdamındaki oranı gösterilmektedir. Tabloya göre tarımın istihdam içindeki yeri yıllar içinde azalmaktadır. 2000 yılında toplam istihdamda tarımın payı yüzde 37'lerden 2006 yılında yüzde 28,4'e düşmüştür. Son iki yılda tarımsal üretim yapamayan kırsal kesimde kentlere iki milyonun üzerinde insanın göç ettiği düşünülürse (ki bu durum kentlerde istihdam yaratılmadan ve planlanmadan gerçekleşmiştir) tarımda gelinen sonucun ciddiyeti daha da anlaşılır. Önümüzdeki yıllarda da tarımın toplam istihdam içerisindeki payının gittikçe düşeceği ve bu düşme eğiliminin artarak devam edeceği düşünülmektedir.

Tablo 2. İstihdamda Tarımın Payı

Yıl	Toplam	Tarım	Payı (%)
2000	22.347	8.307	37,2
2001	22.231	8.990	38,9
2002	21.974	7.961	36,2
2003	21.697	7.731	35,6
2004	22.188	7.820	35,2
2005	22.721	7.266	32,0
2006	22.860	6.488	28,4

Kaynak: TÜİK, 2007

Tarımda istihdamın azaltılması gelişmişlik düzeyini gösteren önemli göstergelerden bir tanesidir. Tarımda istihdam oranı ABD'de yüzde 2 ve AB ülkelerinin çoğunda yüzde 5 civarındadır. Bu oran yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'de yüzde 28 civarındadır. Fakat önemli olan konu tarımda istihdam oranını düşürürken gerekli olan hazırlıkların yapılmaması ve önlemlerin alınmamasıdır. Kentlerde yeterli istihdamın sağlanamaması kentlerde işsizler ordusu yaratmakta ve toplumsal sorunların yaşanmasına yol açmaktadır.

Tüm dünya genelinde özellikle azgelişmiş ve ekonomisi tarım, madencilik ve benzeri hammadde üretimine dayalı ülkelerde gittikçe artan istihdam ve yoksullaşma sorunu vardır. Tarım, özellikle aile tarımı, bu tür ülkelerde yoksulluğu ve işsizliği azaltacak bir kurtarıcı olarak görülmektedir. Her geçen yıl gittikçe artan açlık sorunu da buna eklenince tarımda küçük üreticinin tasfiyesinin açlık,

yoksulluk ve işsizlik konularında ne kadar ciddi sorunlara yol açacağı tartışılmaz bir gerçektir. 2008 yılında yaşanan gıda fiyatlarının katlanarak artması ve açların sayısının nerede ise bir milyara yaklaşması bu durumun önemini göstermeye yeterlidir.

Kırsal kalkınma yazınında tarım (özellikle aile tarımı söz konusu olduğunda), yoksulluğu önlemede ve/veya azaltmada en önemli konulardan birisidir. Kalkınmakta olan ülkelerin hemen hepsinde tarım sektörü en fazla istihdam sağlayan alan olarak göze çarpmaktadır. Bunun sonucu olarak tarım çalışanları genel olarak az ücret alan hünersiz işçilerdir. Diğer yandan küçük tarım işletmeleri, aile işletmeleri, genel olarak kendilerine belli seviyede yaşam standardı sağlayacak gelirden yoksundur. Özellikle son 30 yıldır dünya çapında uygulanan neo-liberal politikalara bağlı olarak hükümetlerce uygulatılan tarım politikaları ve devlet desteğinin tarım sektöründen çekilmeye başlanması bu sorunun daha da şiddetli bir biçimde yaşanmasına yol açmaktadır (Öztürk 2008).

Lipton'a göre (2005) tarım sektöründe büyüme, yoksulluğu düşürebilir ve istihdam sorununu belli ölçüde hafifletebilir. Lipton buna dayanak olarak şu düşünceleri sıralamaktadır:

1. Tarım sektörü büyük sayıda hünersiz işçi kullanabilir. Bu şekilde de tarım alanında büyüme hünersiz işçilere olan talebi büyüteceği için yeni iş alanları yaratarak işsizlik oranının aşağıya çekilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte artan talep nedeni ile tarım alanında işçi ücretlerinin de artmasına yol açabilecektir. Her ne kadar büyüyen tarım işletmelerinin daha çok teknoloji kullanma eğilimi, emeği aza indirmekte ise de pek çok durumda olduğu gibi sermayenin az olduğu durumlarda emek yoğun teknikler kullanılabilir.
2. Tarım, toprağın işlenmesine bağlı olduğundan, köylünün sahip olduğu yegâne üretim elemanıdır. Her ne kadar pek çok ülkenin belirli yörelerinde topraksız köylü sayısı bir hayli fazla olsa da (Türkiye'de de topraksız köylü sayısı azımsanamayacak kadar fazladır) toprağı olanlar için bu seçeneği kullanmak yarar sağlayabilecektir.
3. Tarımsal üretim, ürün fiyatlarının aşağıya çekilmesi yönünde bir eğilim göstermektedir (özellikle yiyecek fiyatlarında). Bu da pek çok yoksulun ucuza gıda ve tarım ürünlerine ulaşmasını sağlayacaktır. Bu durum sadece köylerde değil kentlerde de gıda fiyatlarını düşüreceği için kentlerde yaşam maliyetini biraz daha düşürecektir. 2007-2008 yıllarında gıda ürünlerinin fiyatlarının hızla artması bu konunun önemini daha da artırmaktadır.

c. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalatı

Tablo 3, Türkiye'nin tarım alanında ihracatının 1994-2004 yılları arasında azaldığını göstermektedir. Bunun temel nedeni olarak uygulanan ekonomi

politikaları ve küresel koşullar gösterilebilir. Tabloya göre hem işlenmemiş hem de işlenmiş tarım ürünleri ihracatı azalmıştır. İşlenmiş tarım ürünleri ihracatında, 1994 yılında tarımın ihracattaki payının yüzde 48'den, 2004 yılında yüzde 34,4'e düştüğü tabloda görülmektedir. İşlenmemiş tarım ürünleri ihracatında da durum aynıdır. 1994'de işlenmemiş tarım ürünlerinin toplam ihracattaki payı yüzde 12,7 iken, bu oran 2004 yılında yüzde 4'lere kadar gerilemiştir. Sonraki yıllarda da tarımın ihracattaki payının gün geçtikçe azaldığı düşünülebilir. Diğer yandan tarımda uygulanan politikaların gün geçtikçe tarımda üretimi azaltması da buna eklenirse tarımın ihracattaki payının azalmasının artan ivme ile devam edeceği kesindir.

Tablo 3. Türkiye'nin işlenmiş ve işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı

Yıllar	İşlenmemiş tarım ürünleri ihracatı	Toplam ihracatta payı (%)	İşlenmiş tarım ürünleri ihracatı	Toplam ihracatta payı (%)
1994	2295.4	12.7	8770.0	48.4
1995	2128.2	9.8	11055.8	51.1
1996	2449.5	10.5	11357.5	48.9
1997	2673.9	10.2	13000.3	49.5
1998	2693.1	10.0	13143.7	48.7
1999	2386.0	9.0	12068.1	45.4
2000	1966.1	7.0	12152.9	43.8
2001	2225.4	7.1	12782.5	40.8
2002	1743.9	4.8	14763.7	40.9
2003	2104.7	4.4	18533.5	39.2
2004	2525.8	4.0	21754.8	34.4

Kaynak: DPT. (Çeşitli Yıllar). Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler.

Bugünkü yapısıyla Türk tarım sektörünün, gerek üretim maliyetleri ve gerekse gelişmiş ülke üreticisinin aldığı yüksek oranlı destekler açısından, bu ülkelerle rekabet şansı kalmamıştır (Bayraç, 2005). Başta sorunlu sektör olan hayvancılık ve hububat olmak üzere, tarımın birçok alt sektörlerinde Türkiye'nin rekabet şansı olmadığından net ithalatçı duruma düşülmeye başlanmıştır ve bu sektörlerde Türkiye, gelişmiş ülke kökenli ürünlerin istilasına uğrayan, açık bir pazar durumuna gelmiştir. Bu durum söz konusu alt sektörlerin olumsuz yönde etkilenmesine, Türk çiftçisinin güç durumlara düşmesine ve üretimden çekilmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak, tarım ve hayvancılık ile ilgili sanayi sektörü de sorun yaşamaya başlamıştır.

Bu çerçeveden bakıldığı zaman, 1970'li yılların ikinci yarısından başlayarak, iç ticaret hadleri olarak adlandırılan tarım ve endüstri ürünleri fiyatlarının genel olarak üreticinin aleyhine geliştiği görülmektedir. 1976 yılı, 100 olarak alındığında bu oran 1980'de 67,3'e, 1988'de de 49'a düşmüştür. İç ticaret hadlerinde

yaşanan bu durum tarım kesiminin gelir kaybına uğramasına yol açmıştır. 1980 -1990 yıllarında tarım kesiminin alım gücü yüzde 35 oranında azalma göstermiştir. Bu durum 1990 ve 2000'li yıllarda da devam etmiş, 2000'li yıllarda azalma oranında artış ivme kazanmıştır (Oral, 2004).

Tarım alanında diğer önemli bir konu da üretim ve bölüşüm ilişkilerdir. Yapılan araştırmalarda küçük ve orta ölçekli üreticilerin, 1980 sonrası dönemde elde ettikleri tarımsal safi hâsılanın yüzde 10'u kadarına tefeci faizi biçiminde el konulduğunu işaret etmektedir (Oyan, 1998). Diğer yandan uygulanan politikalar sonucunda orta düzey köylü grubunun 1980'den günümüze önemli boyutta eridiği gözlenmiştir.

Tarım sektörünün ekonomideki öneminin gittikçe azaldığını gösteren diğer bir konu da, tarım sektöründe kullanılan krediler ve bunların kullanma biçimleri olarak göze çarpmaktadır. Tablo 5, Kalkınma Planlarına göre dönemsel tarım kredi kullanımının toplam banka kredilerine oranını göstermektedir. Tabloya göre tarım kredi kullanımının toplam kredi kullanımına oranı 1960'lı yıllardan 1980'lere kadar (ilk üç kalkınma planında) artma eğiliminde iken 1980'lerden sonra (dördüncü kalkınma planı tam olarak uygulanamamıştır ve 24 Ocak Kararları sonrası farklı bir uygulama sürecine girilmiştir) sürekli bir azalma eğilimi göstermiştir. Yıllar bazında alındığında ise 1980 yılında tarım kredilerinin toplam krediler içindeki payı yüzde 23,4 iken 1990'da bu oran yüzde 8,7'ye gerilemiştir (Oyan 1998). Aynı oranlar 2005'de yüzde 4,2, 2006'da yüzde 3,0 ve 2007'de de yüzde 2,9'a gerilemiştir (DPT, 2006-2008).

Tablo 4. Kalkınma Planlarına göre dönemsel tarım kredi kullanımının toplam banka kredilerine oranı

Dönem	Yıllar	Tarımsal Kredi/Toplam Banka Kredileri (%)
1. Kalkınma planı dönemi	1963-1968	15.20
2. Kalkınma planı dönemi	1968-1972	15.05
3. Kalkınma planı dönemi	1973-1978	20.05
4. Kalkınma planı dönemi	1979-1983	17.14
5. Kalkınma planı dönemi	1985-1989	15.99
6. Kalkınma planı dönemi	1990-1994	15.25
7. Kalkınma planı dönemi	1996-2000	9.59

Kaynak: Özçelik, Güneş ve Artukoğlu'nun (2005) verilerinden derlenmiştir.

d. Özelleştirme

24 Ocak Kararlarının en önemli sonuçlarından birisi özelleştirmenin ve hemen her alanda olduğu gibi tarım alanında da "liberalizasyonun" oluşturulmuş olmasıdır. Tarım alanında uygulanan IMF patentli uyum programları sonucunda

tohumluk, kimyasal gübre ve damızlık hayvan ithalatının serbest bırakılması Türk tarımının gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında sıralanabilir. Tarımsal girdilerin temininde yaşanan hızlı serbestleşme, bu alanda etkinlik gösteren kamu kuruluşlarının varlık nedenini ortadan kaldırmış ve işlevlerinin aşınmasına yol açmıştır. Sonraki dönemlerde de bu kuruluşlar ya kapatılmış ya da özelleştirme adına yerli ve yabancı sermayeye devredilmiştir.

1980 sonrası dönemde, özelleştirme için bir yandan yapısal alt yapı oluşturulurken, öte yandan da uygulamaya yönelik uluslararası düzeyde hazırlık çalışmaları sürdürülmüştür. Bu amaçla, DPT 15 Mart 1985'te uluslararası mali piyasaya çıkarak iki Amerikan ve beş İngiliz şirketten Türkiye'deki özelleştirme için bir ana plan hazırlamaları için teklif istemiştir (Cevizoğlu, 1998: 81). Amaç, devlet elinin ekonomik hayattan çekilmesi ve uluslar arası piyasalarda hâkim olan liberalizmin ülkede alt yapısının hazırlanmasıdır. Bu doğrultuda V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda devlet gelirleri için kazanç ve verimliliğe vurgu yapılmış, alt yapı ve özelleştirme hareketlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir (Öztürk, 2003: 137).

Yapılan özelleştirmelerden en fazla etkilenen yine tarım sektörü olmuştur. Çünkü Dünya Bankasından kredi almanın koşulları arasında devletin ekonomiden ve özellikle tarımsal üretim ile tarımsal sanayi alanından her türlü desteğini çekmesi yer almaktadır. Bu amaçla Türkiye Zirai Donanım Kurumu, Çay-Kur, Tekel ve Şeker Fabrikalarının özelleştirilmesi ya da tasfiyesi tümüyle gerçekleştirilerek, Tarım Satış Kooperatifleri yasasının Dünya Bankası'nın uygun bulacağı bir biçimde yeniden düzenlenmesi hedeflenmiş (Güler, 2002) ve ilerleyen yıllarda bu hedefler büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak tarımsal üretime destek verilmemesi, tohumda dışalımın serbest bırakılması ve gübre fiyatlarının Türk Lirası karşısında değer kazanan ABD Dolarına göre belirlenmesi veya ödemelerin zamanında yapılmaması, üretici konumundaki çiftçilerin gelirlerinin sürekli olarak azalmasına yol açmıştır.

Bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesini tütün üretimi ile ilgili son 20 yılda yaşananlar oluşturmaktadır. Uluslararası tütün tekelleri ve yerli ortaklarının dayatmalarıyla yabancı harmanlı sigara ithaline izin verilmesi ve daha sonraki gelişmeler, 4 milyona yakın insanın geçim kaynağını oluşturan tütün üzerinde tekellerin hedeflerinin zaman içerisinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bugün tütün üretiminin ciddi oranda düştüğü, tütün üreticilerinin zor durumda bırakıldığı bir gerçektir. Yine benzer durumda çay konusunda kamunun tekeline son verilmesi, devlet desteğinin kaldırılıp üreticinin küresel piyasalara karşı korumasız bırakılması, uluslararası firmaların bu alanda tekel oluşturmasına ve çay üreticilerinin ciddi sorunlarla karşılaşmasına yol açmıştır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

24 Ocak Kararları, 1970'li yıllarda belirginleşen neo-liberal politikalarının IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla borç krizi içindeki azgelişmiş ülkelere dayattığı istikrar ve yapısal uyum programlarının somut bir ürünüdür. 1970'lerin ilk yarısında yaşanan hammadde krizlerinin temelinde yatan sorun, hammadde ürünlerinin fiyatlarının merkez ülkeler aleyhine yükselmeye başlaması olarak tanımlamak mümkündür. Hammadde içerisinde tarım ürünlerinin taban fiyatlarının bu dönem içerisinde özellikle gelişmekte olan ve ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde artmış olması önemli sorunlardan biri olmuştur. Konu ile ilgili IMF ve Dünya Bankası'nın o dönem içerisinde tarım ürünleri taban fiyatlarını yükseltmesi ve işçi ücretlerini arttırması, yaşanan krizin temel nedenleri olarak saymak önemlidir.

Tarım alanında uygulanmaya başlanan "yapısal uyum programları" kırsal alanda üretim yapan küçük çiftçinin ekonomi ile olan ilişkilerini değiştirmiş, devlet-çiftçi ilişkisi yerine sermaye-çiftçi ilişkisini getirmeye başlamıştır. Bu değişiklikler, temel tarım girdilerinin sağlanmasından, ürünlerin pazarlanmasına kadar tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin hemen her aşamasında görülmektedir. Yine aynı dönemde dayatılan politikalar çiftçinin kooperatifler yolu ile örgütlenmesine ve ekonomik ve siyasal güç olmasına engel olacak şekilde uygulanmıştır. Tarımla ilgili kooperatiflerin kapatılması ve faaliyet alanlarının azaltılması bu konuda en iyi örneği oluşturmaktadır.

Diğer yandan temel tarım girdilerinin sağlanması ve dağıtımında kamunun tekel konumuna son verilmiş, kamu yönetimi tarım kesiminde fiyat destekleme alımı işlevini büyük ölçüde terk etmiş, tarımsal sanayi, tümüyle özel sektöre ve piyasa koşullarına bırakılmıştır. Ek olarak, tarım ürünlerinin işlenmesi (tarım ürünleri sanayi) özel sektöre devredilmiş, tarımsal kredi sisteminde yapılan değişiklikler kredi sisteminin destekleme amacından çıkmasına ve ticari amaçlara kaymasına yol açarak, çiftçiyi kredi konularında aracı ve tefeciye muhtaç ve borçlu durumuna düşürmüştür.

Diğer yandan temel tarım girdilerinin sağlanması ve dağıtımında kamunun tekel konumuna son verilmiş, kamu yönetimi tarım kesiminde fiyat destekleme ve ürün alımı işlevini büyük ölçüde terk etmiş, tarımsal sanayi, tümüyle özel sektöre ve piyasa koşullarına bırakılmıştır. Ek olarak, tarım ürünlerinin işlenmesi (tarım ürünleri sanayi) özel sektöre devredilmiş, tarımsal kredi sisteminde yapılan değişiklikler kredi sisteminin destekleme amacından çıkmasına ve ticari amaçlara kaymasına yol açarak, çiftçiyi kredi konularında aracı ve tefeciye muhtaç ve borçlu durumuna düşürmüştür.

Son çeyrek asırdır uygulanan ekonomi politikaları sonucunda, tarımsal alanda üreticiye verilen her türlü desteğin gittikçe azaldığı görülmektedir. Merkez ülkeler Türkiye vb. ülkelerde tarım desteklerinin azaltılmasını ve fiyatların piyasa

koşullarına göre düzenlenmesini uluslar arası anlaşmalar aracılığıyla talep ederken; kendi tarımlarını % 30-80 arasında değişen desteklemeler vermişlerdir. Bu oran Türkiye'de yüzde 20'lere kadar inmiş ve inmeye de devam etmektedir. Bu koşullarda AB ve ABD ile rekabet edemeyecek olan Türk tarımının iflası da kaçınılmaz bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

24 Ocak Kararları, Türkiye'de özellikle tarım alanında üretimi ve ihracatı geliştirmekte yetersiz kalmıştır. Enflasyon ise sürekli artış göstermiş, ulusal ve uluslar arası düzeyde Türk Lirası değer kaybetmiştir. Her ne kadar 2000'li yılların ilk yarısında enflasyon tek haneli rakamlara düşse de, 2007 yılından itibaren yeniden yükselişe geçmiş ve 2008 yılında bu artış gerek ulusal ekonomi gerekse uluslararası koşullar nedeni ile katlanarak artmaya devam etmektedir. Uluslar arası kuruluşların (IMF, DB, vb) dayatmaları ile uygulanan bu politikalar, Türkiye'de hem çiftçiyi yoksullaştırmış hem de Türkiye'yi gıda ithalatçısı durumuna düşürmüştür. Birçok tarım ürününde kendine yeten hatta ihracat yapabilecek bir ülke konumunda iken bu gün artık ithalat yapan ülke konumuna gelinmiştir.

Türkiye ekonomisi bu değişim süreci içerisinde sosyal açıdan büyük sorunlar yaşamaya başlamıştır. İşsizlik hızla artmış, gelir dağılımı ciddi oranda bozulmuştur. Türkiye'de hem bireysel hem de fonksiyonel gelir dağılımı sürekli olarak ücret-maaş ve tarım gelirleri ile geçinenler aleyhine gelişirken, kâr, faiz ve rant gelirleri ile geçinenlerin lehine değişmiştir. Buna bağlı olarak dengesiz gelir dağılımı, bölgesel kalkınma ve ekonomik gelişme alanında farklılıkları artırmıştır (Şahin, 1995:434). Ülke nüfusunun önemli bir bölümü halen tarımsal alanda yoğunlaşmasına rağmen tarımın milli hâsıladaki yeri ve önemi olması gereken düzeyin çok altındadır.

24 Ocak Kararları ile Türkiye uluslararası sermayeye bağımlı hale getirilmiştir. Bu bağımlılık sonucunda kendisini kısa dönemli finansal sermaye hareketlerinin ortasına atmış ve sonuç olarak Türkiye bu dönemden sonra hızla artan bir şekilde dışarıya borçlanmaya devam etmiştir (Önder, 2000: 20).

Devlet tarafından yapılan yatırımlar daha çok tarımsal makine ve donanım ile toprak kaynaklarının geliştirilmesi yönünde gerçekleşmiştir. Desteklemesi yapılan ürünler daha çok sanayi ürünleri olmuştur. Bununla birlikte destek verilen ürünlerin sayısı ve miktarı sürekli değişmiş ve azalmıştır. Bu durum tarım sektöründe emeğin dönüşümüne, yani emeğe duyulan ihtiyacın azalmasına dolayısıyla kırdan kente göçün yaşanmasına yol açmıştır (Cem, 2007: 439).

24 Ocak kararları beklenen ekonomik istikrar ve kalkınmayı sağlayamamıştır. 1990'lı yıllarda ekonomide dengesiz büyümenin yanısıra istikrarsızlık da giderilememiştir (Kazgan, 1994: 8). İstikrar tedbirleri olarak gündeme gelen 24 Ocak Kararları, ülkede bir strateji değişimine yol açmıştır. Bu değişim dünya ekonomisine eklemlenme şeklinde olmasına rağmen, belirlenen hedef ve amaçlara ulaşmada başarısız olunmuştur. Hemen hemen bütün kalkınma planlarında tarım ile

ilgili konulara yer verilmesine rağmen, tarım sektörünü kalkındırmayı hedefleyen ve sorunlarının çözümüne yönelik uygulamalar gerçekleştirilememiştir.

Sonuç olarak; IMF ve Dünya Bankasının merkez ülkelerin yararına ve gelişmekte olan ülkelerin zararına olacak şekilde, tarım sektörünü yönlendirmek için dayattığı politikalar, Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile başlamaktadır. Uygulanan bu politikaların üretimi ve ihracatı -öne sürüldüğü şekilde- geliştirebildiği söylenemez. Tam tersine, Türkiye'de bir yandan çiftçi yoksullaşırken, öte yandan Türkiye'nin net gıda ithalatçısı olma yolunda hızla ilerlediği görülmektedir. Bununla birlikte kırdan kente plansız hızlı göç sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal bir sorunu da, ülke genelinde kentlere taşıyarak beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

Aysu, A. (2007). **Tarladan Sofraya Tarım**, Su Yayınları, İstanbul.

Bakırcı, M. (2007). **Türkiye'de Kırsal Kalkınma**, Nobel Yayınları, Ankara.

Bayraç, H. N. "Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası", www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc. (Erişim Tarihi: 19.03.2008)

Berksoy, T. (1989). **Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri**, İTO Yayını, İstanbul.

Cem, İ. (2007). **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yayınları, İstanbul.

Cevizoğlu H. (1998). **Özelleştirme**, Beyaz Yayınları, İstanbul.

DİE. (2000-2005). **Türkiye İstatistik Yıllığı**, Çeşitli Sayılar. (80-95), Ankara.

DPT. (2006). **Mali Piyasalarda Gelişmeler**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.

Ekzen, N. (1984). **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Yurt Yayınları, Ankara.

Eraktan, G. (2001). **Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası**, Uzel Yayınları, İstanbul.

Eser, U. (1984). **Türkiye'de Sanayileşme**, İmge Kitapevi, Ankara.

Gülalp, H. (1987). **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Yurt Yayınları, Ankara.

Güler, B. (2002). **"Küreselleşme ve Tarım Sempozyumu Bildirisi"**, TZMO, Ankara.

Karluk, R. (1996). **Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim)**, Beta Yayınları, İstanbul.

Karluk, R. (2002). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Betaş Yayınları, İstanbul.

Kazgan, G. (1990). **Türkiye'de Gelir Bölüşümü**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul.

Kazgan, G. (1985). **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.

Kazgan, G. (1994). "AB ve Gümrük Birliğine Geçiş Döneminde Türkiye". **Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası Dergisi**. Sayı 52, Nisan 1994.

Kazgan, G. (2005). **Türkiye Ekonomisinde Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. (1994). **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Lipton, M. (2005). "Can Small Farms Survive, Prosper, Or Be The Key Channel To Cut Mass Poverty?" Presentation to *FAO Symposium on Agricultural Commercialisation and the Small Farmer*. Rome, 4-5 May 2005.

Oral, N. (2004). "*24 Ocak'ın Tarım Bilançosu*". Sendika.org. (http://www.bianet.org/2004/01/30/29285.htm). (erişim tarihi: 15.03.2008).

Ortaç, R. (2006). **Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Fiyatlama Politikaları**, Gazi Kitapevi, Ankara.

Oyan, O. (1998). **Türkiye Ekonomisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Önder, İ. (2000). **Ekonomi ve Politika**, Der Yayınları, İstanbul.

Özçelik, A., E. Güneş ve Artukoğlu, M. M. (2005). "Türkiye'de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları", *Türkiye Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi*, 961-985. Ankara.

Özmucur, S. (1988). "Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1963 - 1984". ***İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası***. Sayı 1 - 4, Cilt 44.

Öztürk, Ş. (2003). **Privatization in the Turkish Economy and Neo-Liberal Re-Structuring of the World Economy**. Doktora Tezi. Kansas State University. USA.

Öztürk, Ş. (2008). "Kırsal Yoksulluk". **Yoksulluk Çalışmaları.** Ed. Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi, İzmir.

Stiglitz, J. E. (2006). **Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı**, Plan B Yayınları, İstanbul.

Şahin, H. (1995). **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Şahinöz, A. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı", http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/01 ahmetsahinoz.pdf. (Erişim Tarihi: 19.03.2008).

Uysal, Y. (2007). "Türkiye'de Enflasyon: Sektörel Kaynakları ve İç Ticaret Hadleri". **Finans Politik& Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44 Sayı:508, s: 21-34.

Ulugay, O. (1984). **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, İstanbul.

Yeldan, E. (2001). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, A. E. "AB Ortak Politikasına Uyumun Zorlukları". (http://www.cine-tarım.com.tr/dergi/arsiv33/yorum02.htm, (Erişim Tarihi: 22.04.2008).

Yumuşak, İ. G. ve Bilen, M. (2000). "Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". **K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1.s: 77-96.

Yener, M. C., Tezcan, R., Gündüz, M., Yeni, Ö. Arslan, L., (1996). **Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi: Alternatif Model**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Dergisi, Ankara.